IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

KASB KASALLIKLARI VA ULARNING OLDINI OLISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Rahimqulova Dilfuzaxon

Annotatsiya

Ushbu maqolada kasb kasalliklarining mohiyati, kelib chiqish sabablari, turlari va ularning inson salomatligiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, kasb kasalliklarini oldini olish bo‘yicha mehnat muhofazasi, ishlab chiqarish sanitariyasi, xavfsizlik texnikasi hamda tibbiy-profilaktik tadbirlarning ahamiyati tahlil qilingan. Zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida xodimlar salomatligini muhofaza qilishning dolzarb masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kasb kasalligi, mehnat muhofazasi, xavfsizlik texnikasi, zararli omillar, profilaktika, ishlab chiqarish muhiti, sanitariya-gigiyena.

Kirish.

Mamlakatimizda mehnat muhofazasi va xodimlar salomatligini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Fan-texnika taraqqiyoti natijasida ishlab chiqarish jarayonlari takomillashib borayotgan bo‘lsa-da, ayrim sohalarda inson salomatligiga salbiy ta'sir ko‘rsatuvchi omillar saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, sanoat, qurilish, transport, qishloq xo‘jaligi va kimyo sanoatida faoliyat yurituvchi xodimlar turli zararli ishlab chiqarish omillari ta'sirida ishlaydilar.

Kasb kasalliklari mehnat faoliyati natijasida vujudga keladigan kasalliklar bo‘lib, ular insonning mehnat qobiliyatini pasaytiradi, iqtisodiy zarar keltiradi hamda hayot sifatiga salbiy ta'sir ko‘rsatadi. Shu sababli kasb kasalliklarini o‘rganish va ularning oldini olish muhim ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Kasb kasalliklarining mohiyati va tasnifi

Kasb kasalligi deb xodim organizmiga ishlab chiqarishdagi zararli omillarning uzoq muddat ta'sir etishi natijasida yuzaga keladigan kasalliklarga aytiladi. Bunday kasalliklar asta-sekin rivojlanadi va ko‘pincha dastlabki bosqichlarda sezilmaydi.

Kasb kasalliklari quyidagi guruhlarga bo‘linadi:

1.Chang ta'sirida yuzaga keladigan kasalliklar

Konchilik, qurilish va sement ishlab chiqarish korxonalarida havodagi chang miqdorining yuqoriligi nafas olish tizimi kasalliklarini keltirib chiqaradi. Silikoz, pnevmokonioz kabi kasalliklar shular jumlasidandir.

2.Kimyoviy moddalar ta'sirida yuzaga keladigan kasalliklar

Kimyo sanoati, farmatsevtika va qishloq xo‘jaligida ishlovchilar turli zaharli moddalar bilan aloqada bo‘ladilar. Bu esa zaharlanish, allergik reaksiyalar va ichki organlar faoliyatining buzilishiga olib keladi.

3.Shovqin va tebranish bilan bog‘liq kasalliklar

Mashinasozlik, transport va og‘ir sanoat korxonalarida kuchli shovqin eshitish qobiliyatining pasayishiga sabab bo‘ladi. Tebranish esa qon aylanish tizimi va asab tizimiga salbiy ta'sir ko‘rsatadi.

4.Biologik omillar bilan bog‘liq kasalliklar

Tibbiyot xodimlari, veterinariya mutaxassislari va laboratoriya xodimlari turli mikroorganizmlar ta'siriga duch keladilar. Natijada yuqumli kasalliklar rivojlanishi mumkin.

5.Psixologik va emotsional zo‘riqish bilan bog‘liq kasalliklar

Zamonaviy mehnat faoliyatida stress muhim muammolardan biridir. Uzoq davom etuvchi ruhiy zo‘riqish yurak-qon tomir kasalliklari, uyqusizlik va asab tizimi buzilishlariga sabab bo‘ladi.

Kasb kasalliklarining yuzaga kelish sabablari

Kasb kasalliklarining kelib chiqishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

- Ish joylarida chang va gazlarning me'yordan ortiq bo‘lishi;
- Shovqin va tebranish darajasining yuqoriligi;
- Haroratning haddan tashqari issiq yoki sovuq bo‘lishi;
- Yoritish tizimlarining talab darajasida emasligi;
- Kimyoviy moddalardan noto‘g‘ri foydalanish;
- Xavfsizlik qoidalariga amal qilmaslik;
- Shaxsiy himoya vositalaridan foydalanmaslik;
- Ish va dam olish rejimining buzilishi;
- Tibbiy ko‘riklarning vaqtida o‘tkazilmasligi.

Kasb kasalliklari ko‘pincha bir necha omillarning birgalikdagi ta'siri natijasida yuzaga keladi.

Kasb kasalliklarining iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari

Kasb kasalliklari nafaqat xodimning sog‘lig‘iga, balki korxona faoliyatiga ham salbiy ta'sir ko‘rsatadi.Kasallik tufayli mehnat unumdorligi kamayadi, vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik holatlari ortadi va davolanish xarajatlari ko‘payadi. Ijtimoiy jihatdan esa xodimning hayot sifati pasayadi, oilaviy muammolar yuzaga kelishi mumkin hamda nogironlik holatlari ortadi. Shu sababli kasb kasalliklarini oldini olish davlat va jamiyat oldidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Kasb kasalliklarini oldini olish choralari

Kasb kasalliklarini oldini olishda kompleks yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Texnik tadbirlar

- Ishlab chiqarish jarayonlarini mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish;
- Ventilyatsiya tizimlarini takomillashtirish;
- Chang va gazlarni kamaytiruvchi qurilmalarni o‘rnatish;
- Shovqinni pasaytiruvchi uskunalardan foydalanish.

Sanitariya-gigiyena tadbirlari

- Ish joylarining tozaligini ta'minlash;
- Havoning sifatini nazorat qilish;
- Yetarli yoritish tizimini tashkil etish;
- Mikroiqlim ko‘rsatkichlarini me'yorlashtirish.

Tibbiy-profilaktik tadbirlar

- Xodimlarni ishga qabul qilishdan oldin tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish;
- Davriy tibbiy ko‘riklarni tashkil etish;
- Sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish;
- Kasalliklarning ilk belgilarini aniqlash.

Tashkiliy tadbirlar

- Mehnat muhofazasi bo‘yicha muntazam o‘quv mashg‘ulotlarini o‘tkazish;
- Xodimlarni himoya vositalari bilan ta'minlash;
- Ish va dam olish vaqtlarini to‘g‘ri tashkil qilish;
- Xavfsizlik qoidalariga rioya etilishi ustidan nazoratni kuchaytirish.

Xorijiy tajriba

Rivojlangan davlatlarda kasb kasalliklarining oldini olishga katta e'tibor qaratiladi. Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreyada korxonalarda xavfsizlik madaniyati yuqori darajada shakllangan. Ushbu mamlakatlarda zamonaviy monitoring tizimlari, raqamli nazorat vositalari va muntazam tibbiy tekshiruvlar orqali kasb kasalliklari darajasi sezilarli kamaytirilgan.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) ma'lumotlariga ko‘ra, xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish iqtisodiy samaradorlikni ham oshiradi. Shu bois O‘zbekistonda ham mehnat muhofazasi tizimini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Xulosa

Kasb kasalliklari ishlab chiqarish jarayonida uchraydigan muhim ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan biridir. Ularning kelib chiqishi asosan zararli ishlab chiqarish omillari bilan bog‘liq. Kasb kasalliklarini oldini olish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, mehnat muhofazasi talablariga qat'iy rioya qilish, sanitariya-gigiyena sharoitlarini yaxshilash va xodimlarni muntazam tibbiy nazoratdan o‘tkazish zarur. Ushbu chora-tadbirlar xodimlar salomatligini saqlash, mehnat unumdorligini oshirish va iqtisodiy samaradorlikka erishishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi.
2. O‘zbekiston Respublikasining "Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida"gi Qonuni.
3. Occupational Health and Safety Management Systems. Geneva, 2022.
4. International Labour Organization. Occupational Safety and Health Convention.
5. World Health Organization. Occupational Health Reports.
6. Goelzer B. Occupational Health. Geneva, 2021.
7. Rantanen J. Basic Occupational Health Services. Helsinki, 2020.
8. Allamuratov Sh. Mehnat muhofazasi. Toshkent, 2021.
9. Xudoyberdiyev A. Ishlab chiqarish sanitariyasi. Toshkent, 2020.
10. Ergonomics and Workplace Safety. London, 2022.